

KIRSAL KALKINMA YAKLAŞIMLARI VE KÜÇÜK META ÜRETİMİ

Yrd. Doç. Dr. Şinasi ÖZTÜRK*

ÖZ

Bu çalışma son günlerde dünya genelinde artan yoksulluk ve açlık tehlikesinin yeniden gündeme getirdiği kırsal kalkınma ve kırsal değişim konusunda genel kuramları özetlemeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla üç yaklaşım grubu olarak sistem yaklaşımları, karar alma yaklaşımları ve tarihsel-yapısalcı yaklaşımlar temel özellikleri ile tartışılmıştır. Son olarak küçük meta üretimi bu yaklaşımlar çerçevesinde incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Kırsal kalkınma, kırsal değişim, sistem yaklaşımı, karar alma yaklaşımı, yapısalcı-tarihsel yaklaşımla, küçük meta üretimi.*

RURAL DEVELOPMENT APPROACHES AND PETTY COMMODITY PRODUCTION

ABSTRACT

This study aims to discuss rural change and development, which has become one of the globally important issues related with globally increasing poverty and hunger problems. For this purpose, three approaches, system approaches, decision-making approaches and historical-structural approaches are discussed on their main ideas. Lastly, petty commodity production is discussed on the base of these three approaches.

Keywords: *Rural development, rural change, system approaches, decision-making approaches, structural-historical approaches, petty commodity production.*

* Muğla Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, e-mail:osinasi@mu.edu.tr.

1. GİRİŞ

Son 30 yıldır gittikçe artan bir yoğunlukta yaşanan küreselleşme ve neo-liberal ekonomi politikalarının yaygın olarak kullanılması küresel boyutta birçok konuda değişikliklere ve dönüşümlere yol açmıştır. Bu değişimlerin en başında ise kırsal alanda yaşayan insanların küresel pazar ve küresel boyutta alınan kararlardan etkilenmelerini saymak yanlış olmaz. Küresel boyutta değişiklikler kültürel, sosyal ve ekonomik boyutları ile kırsal alanda yaşamı önemli boyutta etkilemiştir. Bu etkiler kırsal alanda üretimi biçimi ve üretim ilişkilerini de değiştirmeye başlamıştır.

Daha çok geçimlik üretim yapan yığınlar, uygulanan politikalar sonucunda ya pazar için üretim yapmaya başlamış ya da üretim faaliyetlerini bırakarak kente göç etmek zorunda kalmıştır. Bu durum aynı zamanda yoksulluğun yanı sıra açlık, kırdan kente göç, kentleşme sorunu, suç oranlarının kentte artması vb. sonuçları da beraberinde getirmiştir.

Özellikle son 2-3 yıldır küresel boyutta daha da derinleşen yoksulluk ve açlık bir anlamda uygulanan bu politikaların sonucudur. Küresel iklim değişiklikleri, tarımsal ürünlerin yakıt amaçlı kullanılması vb nedenler ile birlikte, yığınların geçimlik üretimini bırakması ve pazara eklemelenmeleri ve daha çok para ekonomisine bağımlı kalmaları yoksulluğun ve açlığın artmasında etkin olmuştur.

Son yıllarda küresel boyutta yaşanan yoksulluk ve açlık gibi konular ve bu konulara alınmak istenen önlemler kırsal kalkınma kuramlarının yeniden gündeme gelmesine yol açmıştır. Bu nedenle bu çalışma kırsal kalkınma kuramlarını ve buna bağlı olarak Küçük Meta Üretimini (KMÜ) özetleyerek tartışmayı amaçlamıştır.

2. KIRSAL KALKINMA YAKLAŞIMLARI

Kırsal üretim biçimlerinin kapitalizm ile birlikte kırsal değişim ve kalkınma ile ilgili konulara odaklanmış üç grup yaklaşımdan bahsetmek mümkündür. Bu yaklaşımlar sistem yaklaşımları, karar alma yaklaşımları ve tarihsel-yapısalcı yaklaşımlar olarak adlandırılabilir. Sistem yaklaşımları ve karar alma yaklaşımları kısaca özetlenirken tarihsel-yapısalcı yaklaşımlar konu ile ilgili daha ayrıntılı çalışmaları ve açılımları nedeni ile daha ayrıntılı incelenecek ve tartışılacaktır.

2.1. Sistem Yaklaşımları

Sistem yaklaşımçıları genellikle kırsal kalkınma ve kırsal değişim ile ilgili konularda daha çok çevresel, demografik ve teknolojik faktörler ile sistem arasındaki ilişkiler üzerinde odaklanırlar. Bu yaklaşımda sistem, bir veya daha çok amaca veya sonuca ulaşmak üzere aralarında ilişkiler olan fiziksel veya kavramsal, birden çok bileşenin oluşturduğu bütün olarak tanımlanır. Dört temel öğeden bahsetmek mümkündür. Bu öğeler: sistem içerisinde birden çok somut veya soyut bileşenlerin olması, sistemi oluşturan bileşenler arasında ilişkilerin bulunması, bu bileşenlerin ve ilişkilerin oluşturduğu bütün (sistem) ve bu bütünün bir amacının olması olarak sıralanabilir.

Özellikle 1950'li yıllarda modernleşme kuramları ile bağlantılı olarak başlayan çalışmalar, aynı zamanda sistem yaklaşımlarının kırsal alanda yaşanan değişimlere ilişkin kuramsal ve kavramsal temelini de oluşturmuştur. 1960 ve 1970'li yıllarda bu kuramsal yaklaşım daha çok netleşmiş aynı zamanda bu kuramsal yaklaşımla yapılan çalışmaların sayıları da artmıştır. 1980 ve sonrasında bu kuramsal yaklaşıma gelen eleştiriler ışığında yeni arayışlar ortaya çıkmış diğer kuramsal yaklaşımlarla ortak noktalar saptanmış ve bu dönemde yapılan araştırmalarda da bunların etkileri olmuştur. Örneğin,

Boserup (1965) artan nüfus yoğunluğu, tarımsal üretimde teknolojik ve tarımsal yöntem değişikliği konuları ve bu konulardaki değişimlerin sosyal ilişkilerde ve kurumlarda yol açtığı değişiklikler üzerinde durmuştur. Bu konuda Allen (1965) nüfus, çevre ve tarımsal teknikler ile sistem arasındaki ilişkileri incelemek için “çevrenin taşıma kapasitesi” kavramını geliştirmiştir.

Konu ile ilgili diğer bir örnek, Chambers ve Harris'in (1977) Hindistan'da yaptıkları çevre ve nüfus yoğunluğu ile ücretlendirme ve iş ilişkilerini inceleyen çalışmalarıdır. Bunların dışında kırsal ve tarım kesimindeki değişimleri genel sistem kavramını kullanarak açıklamaya çalışan Biggs (1977) ve Burns (1976) gibi sistem yaklaşımçıları da vardır. Bu araştırmacılar kırsal toplumları (bir sistem olarak) sosyo-ekonomik bileşenleri ile incelemişlerdir. Özellikle Biggs, çalışmalarında tarım toplumunu bir “değişmez” olarak ele almıştır.

Foster (1965), konu ile ilgili çalışmalarında sistem yaklaşımını işlevselci gelenek ile bağdaştırmaya çalışır. Foster'e göre kırsal değişim, bireylerin ürünlere olan konumları ve bu ürünlere olan sahiplikleri ile ölçülebilir. Diğer bir deyişle, tarım topluluklarında yapı ve kültür, maddi koşullarda ortaya çıkan değişimlere bağlıdır. Foster'in kırsal tarım toplumlarının değişimi ile ilgili yaptığı çalışmalardan çıkarttığı sonuçlardan biri, kırsal kesiminde yaşayan ve geçimlerini tarımla sağlayan insanların değerlerini ve davranışlarını değiştirmek için önce onlara konunun rasyonelitesini anlatmanın gerekliliğidir.

Bunların dışında çevreyle ilgili faktörlerin etkisi üzerine yoğunlaşan araştırmacılar olduğu gibi (Geertz, 1963; Elvin, 1973) çevreyle ilgili ve demografik faktörleri birlikte inceleyen çalışmalarda vardır (Kjekshus, 1977). Sistem yaklaşımı içerisinde diğer önemli bir çalışma da Epstein'in (1962) ekonomik ve toplumsal değişim arasında ilişki kurmaya çalışan çalışmasıdır.

Genel olarak bakıldığında sistem yaklaşımı çerçevesinde yapılan çalışmaların büyük bir çoğunluğu sadece demografik, çevreyle ilgili ve teknolojik faktörlerin sistemle olan ilişkisini incelemişler, fakat konunun ulusal ve küresel ilişkiler çerçevesinde sosyo-ekonomik ve özellikle siyasi boyutuna yeterince değinmemişlerdir. Diğer yandan, son yıllarda yine sistem yaklaşımını kullanan araştırmacılar konunun daha çok siyasi ve ekonomik boyutları ile değişimini kısmen değerlendirirken toplumsal etkilerine fazla değinmemişlerdir.

2.2. Karar Alma Yaklaşımları

Kırsal değişimi inceleyen yaklaşımlardan ikincisini karar alma yaklaşımı olarak adlandırmak mümkündür. Genel olarak karar alma yaklaşımları liberal ve neo-liberal ekonomi politikaları düşüncesini taşıyan araştırmaları içermektedir. Bu yaklaşımlar daha çok Weber ve Smith'in düşüncelerini temel alır.

Karar alma yaklaşımı genellikle tarımsal alanda kaynakların dağılımı ve çiftçilerin yeniliklere ve pazara yönelik tepkilerine odaklanmaktadır. Bu yaklaşımı temel alan çalışmalarda kabul edilen temel varsayım, bireylerin kendi değer ve davranışlarında değişen koşullara göre seçim yaptığı düşüncesidir. Bu tür çalışmaların en çok vurguladığı kavramlar arasında “girişimcilik” kavramı bulunmaktadır (Anderson, 1986, 1991 ve 2003; Barth, 1966; Long, 1968 ve 1977; Ortiz, 1973; Hill, 1970).

Karar alma yaklaşımı çerçevesinde yapılan çalışmaların hemen hepsinin birey ve bireyin davranışları üzerinde yoğunlaşmış olması, değişimin sistem ile olan ilişkisini kaçırmalarına yol açmıştır (Long, 1977; David, 1971; Wharton, 1971). Daha yeni olan araştırmalar küresel etkileri de dikkate almaya

başlamıştır. Örneğin Anderson (1986, 1991, 2003) “tarım ürünlerinin liberalleşmesinin küresel etkileri” konulu araştırmasında, kalkınmakta olan ülkelerde uygulanan tarım ekonomisindeki korumacılığı eleştirerek tarım ürünlerinde dünya ticaretinin liberalleşmesinin kırsal alanda yoksulluğa etkilerini incelemiştir. Fennel (1997) ortak tarım politikalarının devamlılığı ve yol açtığı değişimleri incelemiştir. Ellis (2000) köylü ekonomisi ve tarımsal kalkınma konusunda yeni bir anlayışla bu alanda inceleme konusunu hane halkı olarak ele almış, hane halkı ve genel ekonomi arasında bağ kurmaya çalışmıştır.

Bu çalışmaların bir kısmı çiftçilerin değişen teknolojiye ve pazar ilişkilerindeki değişikliklere tepkilerini incelemiştir. Bu konuya en iyi örnek olarak Scott’un (1976) tarımsal toplumun tarihsel süreç içerisinde dönüşümünü Vietnam köylerinde yaptığı çalışmalar verilebilir. Scott, tarımsal ürünlerin ticarileştirilmesi ve devletin bürokratik müdahalelerinin köylüler üzerinde yaptığı etkiyi ve köylülerin bu duruma tepkisini incelemiştir.

Fakat bu çalışmaların hemen hepsi daha önce de belirtildiği gibi sistemin bir bütün olduğunu gözden kaçırır. Karar alma yaklaşımlarının hemen hepsi konuyu daha çok ekonomik yönde ve bireylerin davranışlarına odaklanarak ele almışlardır. Bu nedenle sosyolojik ve sosyo-politik yönleri eksik kalmıştır.

2.3. Tarihsel-Yapısalcı Yaklaşımlar

Tarihsel-yapısalcı yaklaşımlar bu çalışmada kullanılacak kuramsal ve kavramsal çerçeveyi oluşturacaktır. Bu yaklaşım üretim işleminin kendisinden başlayarak konuyu incelemeye başlar. Bu yaklaşım temel alınarak yapılan çalışmalar, insanın doğal çevre ve üretim ile olan ilişkilerinin incelenmesine odaklanır. Sistem yaklaşımından farklı olarak, kaynakların mülkiyeti ve kontrolünü incelemenin merkezine alır. Bu tür çalışmaların bir kısmı, kimi zaman belirli bir mülkiyet ilişkisinin toplu kullanımı sırasında çevreye verdiği zararları da inceler. Örneğin, Djurfeldt ve Lindberg (1975), toprak kullanımının ekolojik ilişkilerini incelerken, Blaikie ve Seddon (1980) da ekolojik krizi konu edinmişlerdir. Sohel (ed. Glantz içinde) Afrika’da yaptığı çalışmalarda mülkiyet biçimi ve tarımsal faaliyetlerin çevresel zararlarını incelemiştir.

Tarihsel-yapısalcı yaklaşımçılar, toplumsal ilişkilerin yapısı ve çatışma konusu üzerinde ısrarla durur. Kırsal değişimde toplumsal sınıf yapısı (kaynakların mülkiyeti ve kontrolünün farklı sınıfların elinde olması) genel olarak değişimin nedenlerinden birisi olarak görülür (Kitching, 1980; Laclau, 1971). Bunun yanı sıra, bu yaklaşım girdilerin ve ürünlerin alım-satımını da tarım ekonomisi içinde inceler (Meillassoux, 1971). Diğer bir deyişle, üretimin metalaştırılması yolu ile küçük çiftçilerin tarihsel süreç içinde ulusal ve uluslararası pazarlara eklenmesi temel vurgu yapılan konulardan birisidir. Üretimin metalaşması, özellikle kırsal dönüşümde pek çok yerde gözlemlenebileceği gibi, üretimin kendi kullanımı yerine, değişim ya da pazar için yapılması, küçük çiftçinin en azından bazı temel ürünlerin alım-satımında daha büyük pazar ilişkilerine bağımlı olması sonucuna yol açmıştır. Bu durumda, üretimin metalaşması, küçük çiftçinin kapitalist üretim ilişkilerine eklenmesine yol açmaktadır. Bu durum günümüzde kırsal alanların değişiminde karşılaşılabileceğimiz en önemli konudur (Wolpe, 1980; Taylor, 1979; Palmer, 1977; Mouzelis, 1980).

Tarihsel-yapısalcı yaklaşımçılar, kapitalist ilişkilerin yayılmasını ve farklı üretim biçimlerinin kapitalist ilişkilere dönüşmesini veya eklenerek farklı boyutta devam etmesini incelerler (Bernstein, 1987; Blaikie, 1980; Bundy, 1979). Özellikle Marksist düşünceye dayalı yapılan açıklamalar da kapitalizmin farklı üretim biçimlerini bünyesinde eriteceği fikrine dayanmaktadır. Diğer yandan da, bazı neo-

Marksist (Wolpe, 1980) düşünürler göre, kapitalizm her zaman diğer üretim biçimlerini yok etmez, fakat diğer üretim biçimlerinin kendisine eklenmesini sağlar. Farklı üretim biçimlerinin eklenmesi sadece üretilmesi anlamında değil, aynı zamanda kapitalizmin diğer üretim biçimlerine müdahalesini de içerir. Bazı araştırmacılar da, konuyu kapitalizm ve diğer üretim biçimleri arasındaki ilişkiyi ve bu ilişkinin işlevselliğini boyutunda inceler (Meillassoux, 1971; Frank, 1979; P-P. Rey, 1973; Cliffe, 1978; Taylor, 1979). Örneğin ucuz işgücü ve ucuz hammadde talebi bu ilişkiler içinde sayılabilir.

Bu yaklaşım aynı zamanda, bütün ve parça arasındaki ilişkileri içerir. Bu ilişkilerin incelenmesi bütün ve parça arasında karşılıklı etkileşimin daha geniş açıdan gözlemlenmesine fırsat verir. Kırsal kesim - devlet - küreselleşen dünya arasındaki ilişki parça-bütün arasındaki ilişki ile örneklendirilebilir. Genel olarak birey de incelemelerin içinde olmakla birlikte, bireyin toplumsal karakterine vurgu yapılır.

Frank'a göre, az gelişmiş ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasındaki ilişkiler süregelen tarihsel ilişkilerin bir ürünüdür. Bu ilişkiler, kapitalist sistemin dünya çapındaki yapı ve gelişmesinin zorunlu bir parçasıdır (Frank, 1975. s.105). Dolayısıyla az gelişmişliğin tanımlanabilmesi ve anlaşılabilmesi açısından söz konusu ilişkilerin şekillendirdiği süreçlerin iyice irdelenmesi gerekmektedir. Bu süreç özellikle Sanayi Devrimi sonrasında dünya ticaretinin genişlemesi ve dünya ekonomisinin hiyerarşik yapısının yeniden şekillenmesi ile başlamıştır. Bu hiyerarşinin üst basamaklarında kapitalist üretim tarzının egemen olduğu sanayi bakımından gelişmiş Avrupa ülkeleri ve ABD yer alırken, hiyerarşinin alt basamaklarına ise kapitalizm öncesi üretim biçiminin egemen olduğu çevre ülkeleri yerleşmiştir (Pamuk, 1988, s.186).

Konu ile ilgili olarak Wallerstein (1974), dünya ekonomik sisteminde her parçanın birbiri ile ilişkili olduğunu ve bu ilişkilerin belirli bir hiyerarşik sırada olduğunu ve buna göre düzenlendiği konusuna vurgu yapar. Wallerstein, çevredeki düşük üretken yapıdaki ülkelerin, tarımsal üretime ve bunların ihracatına yoğunlaşması nedeni ile az gelişmiş ülkeler olarak kalmaya devam ettiğini belirtir. Wallerstein'in "Dünya sistemi" olarak nitelendirdiği bu ekonomik yapılanmaya göre ekonomik ilişkiler, dünya ekonomisi ile ülke devletleri arasındaki ilişkilerden ibarettir. Buna göre "Dünya devleti" kavramı kalmamıştır, onun yerine "ülke devletleri" oluşmuştur. Her bir ülke devleti de iki ayrı alanda varlığını sürdürmektedir. Bu alanlar, ülke içindeki sınıf dengeleri, sermaye grupları, bunların baskıları ve talepleri ile diğer devletlerle olan hiyerarşik sistemin zorlama ve baskılarıdır (Keyder, 1984, s.30). Ülke içerisindeki sermaye grupları da ticari ilişkiler bakımından uluslararası kuruluşlarca belirlenen kurallara ve çokuluslu şirketlere bağımlı bir şekilde faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu koşullar altında ülkelerin ulusal politikalarını belirleme gücü kalmamıştır. Kısaca her bakımdan merkeze bağımlı bir çevre vardır. Az gelişmiş ülkeler merkezin çıkarlarının odaklandığı dünya ekonomisi içerisinde yer almaya çalışırken "periferi" haline gelirler. Periferileşme ise merkezde yer alan ülkelere ekonomik ilişkiler bakımından bağımlı hale gelmeyi ifade etmektedir. Çünkü ekonomik üretim uluslararası alanda egemen sermaye güçlerinin çıkarları doğrultusunda şekillenmektedir. Dolayısıyla "periferileşme" ve bağımlılık, ülkelerin kalkınmalarını kesintiye uğratmaktadır (Moaddel,1994, s.281).

Amin (1997, s.94), kapitalist üretim tarzı ve kapitalist yayılmayı üç aşamalı olarak ele alır. Bu aşamalar şunlardır: 1. Aşama; 15. asırdan 19. asra kadar devam eden, tarımın ticarileştiği, feodal üretim ilişkilerinin çözüldüğü ve ilk dönüşümünün gerçekleştiği merkantilist aşama. Bu aşamada sermaye ve proletarya oluşmuştur. 2. Aşama, sanayide kapitalist üretim ilişkilerinin tamamen gelişmesiyle beliren 19. asırdır. Bu yüzyılda Sanayi Devrimi ve sonucunda kentleşme olgusu ortaya çıkmıştır. 3. Aşama; tarımın sanayileştiği 20. asırdır. Bu dönem, tarımın sanayileştiği ve kapitalist işletmelerin tarım sektörüne hakim olmaya başladığı dönemdir. Bu dönemin en önemli özelliklerinden birisi tarım alanında küçük aile işletmelerinin yerine kapitalist büyük işletmelerin hakim olması ve tarım emeğinin aile içi emekten ücretli emeğe dönüşmesidir. Bu dönem sermayenin her alanda küreselleştiği bir

döneme de denk gelmektedir. Ayrıca bu aşama dünya sisteminin, tekelci sermayenin kanadı altında kurulmakta olduğu dönemdir. Böylece zaman içinde çevre ülkelerin tarım sektörü kapitalizmle bütünleşip, onun egemenliği altına girmeye başlamıştır. Aslında kapitalizm tarihsel süreç içerisinde ekonomik, politik, bilimsel ve estetik düşünce anlamında yeni oluşumları kapsayan toplumsal bir düzen olarak ortaya çıkmış fakat zamanla sadece ekonomik bir olguyu ifade edecek şekilde kullanılmıştır. Ekonomik yönüyle kapitalizmi belirleyen temel unsur, mal ve hizmet üretiminin (meta üretimi) yaygınlaşması ve küresel hale gelmiş olmasıdır. İnsan emeğinin de bir metaya dönüştüğü kapitalizmde mal ve hizmetler pazarda satılmak üzere üretilen ürünler olarak nitelendirilmiştir (Andreff, 1997, s.27).

Foster-Caster (1978) ve Rey (1978) gibi Eklemlenme Kuramcıları, Wallerstein'ın düşüncelerinin bir kısmını kabul etmekle birlikte Wallerstein'dan ayırdıkları noktalar da vardır. Eklemlenme Kuramcılarına göre, dünya ekonomisinde var olan tüm üretim tarzları çeşitli biçimlerde birbirine eklemlenmiştir. Ekonomik alanda ortaya çıkan gelişmeler bu eklemlenmeyi zorunlu kılmıştır. Küçük Meta Üretimi (KMÜ) de küresel kapitalist sisteme eklemlenmek zorundadır, çünkü KMÜ kendi kendine yetinemez. Dolaylı ya da doğrudan kapitalizm ile ilişkide bulunmak zorundadır ki böylece ürettiği ürünü satabilsin ve elde edeceği gelir ile yeniden üretim için gerekli olan ihtiyaçlarını piyasadan satın alabilsin.

Merkez ülkelerin konumlarını koruması ya da daha çok geliştirmesi, bugün azgelişmiş olarak nitelenen ülkelerin toplumsal artığının önce yağma edilmesine (kolonileştirme süreci ile), sonra da sistematik olarak bu artığın gelişmiş ülkelere eşitsiz mübadele ve kâr transferleri yoluyla aktarılmasına (emperyalizm) dayanmaktadır. Bu nedenledir ki azgelişmişlik, toplumsal artığın ülke dışına çıkmasının ve eşitsiz aktarımın bir sonucudur. Böylece kapitalizmin dünya geneline yayılması sürecinde bir tarafta gelişmişlik bir diğer tarafta ise azgelişmişlik ortaya çıkmaktadır (Savran, 1986, s.54). Eşitsiz mübadele ise gelişmiş ülkelerin tekelleşmiş ürünleri ile azgelişmiş ülkelerin rekabet gücü zayıf olan ürünleri arasında gerçekleşmektedir. Diğer bir deyişle çevredeki üreticilerinden merkez üreticilerine sürekli bir artı değer akışı vardır (Wallerstein, 2004, s.51).

Söz konusu eşitsiz mübadelenin koşullarını ve alt yapısını hazırlayan etkenler, uzun vadede gelişmiş ülkelerin çıkarlarının ön planda tutulduğu uluslararası kuruluşların karar ve yaptırımlarıdır. Birbirinden farklı toplumsal, kültürel, siyasal ve ekonomik özelliklere sahip olan ülkeler için farklı politikalar uygulanması gerekirken, uluslararası düzlemde alınan politik kararların genellikle “merkez ülkeler” olarak adlandırılan gelişmiş ülkelerin yararına olacak şekilde belirlendiği görülmektedir. Bu durum ise uydu ya da çevre konumundaki ülke ekonomilerinin var olan kendi gereksinimleri doğrultusunda değil, metropol veya merkez ülkelerin çıkarlarına uygun bir biçimde yapılandırılması sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Bağımlılık kuramı çerçevesinde, kapitalizm öncesi veya kapitalist olmayan toplumsal üretimler, kapitalizmin parçası olarak kabul edilir. Geleneksel toplumlardan ilerlemeci modern toplum yapısına gidişin olmadığı, bunun temel nedeninin de gelişmiş ülkelerle olan eşitsiz ilişkilerin olduğu ifade edilmektedir. Frank'a göre kapitalizm, kapitalizm dışı toplumları kesintiye uğratar ve dönüştürür. Bu dönüşüm sürecinde kapitalist toplumlar, kapitalizm dışı toplumları sömürür ve yağmalar. Diğer yandan, dünyadaki kapitalist yayılma, geri kalmış bölgeleri geliştirmedeği gibi, sanayi kapitalizminin gelişmesini de sağlamaz. Bununla bağlantılı olarak Frank azgelişmişliğin, toplumların dünya kapitalist ekonomisiyle bütünleşme koşulları ile ilişkili olduğunu ve bu ilişkilerin bağımlılık ilişkisi yarattığını ileri sürer (1973, 1981). Gelişmiş ülkelerin, azgelişmiş ülkeleri sömürme ve yağma sürecinde ise bir kısır döngü oluşmaktadır. Öyle ki, söz konusu sömürme ve yağma, dünyanın üretim sistemini ve

esasinda kapitalist dünya ekonomisini tahrip etmektedir (Wallerstein, 2004, s.52).

Uluslararası ilişkiler ve ticaret, eşit olmayan koşullarda ve eşit konumda olmayan ülkeler arasında cereyan etmektedir. Bazı ülkeler ekonomik olarak güçlü iken, bazıları artı değer üretmede ve ekonomik olarak güçlü olma konusunda “başarısızlaştırılması” nedeni ile güçsüzdür. Fakat bu ilişkileri bir bakıma zorunlu hale getiren bir takım gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmeler özellikle, 1970 sonlarından başlayarak 1980 ve 1990’lardaki neo-liberal ekonomi politikalarının, hem küresel hem de ulusal düzeyde hemen her alanda (özellikle tarım politikaları dahil olmak üzere) ulusal ve uluslararası politikaların değişmesine yol açacak şekilde gerçekleşmiştir. Ayrıca teknolojik gelişmeler yardımıyla siyasi, ekonomik, kültürel alanda dünya tek bir merkeze ve pazara yönelme şeklinde bir eklemlemeye doğru gitmektedir. Bu süreç içerisinde ulusal ekonomiler dünya pazarına eklemleme adına dünya kapitalizminin sermaye birikimine yönelik olarak uyum programlarını uygulamaya başlamışlardır (Yeldan, 2001, s.13).

Diğer yandan, bu dönemde teknolojik gelişmeler sayesinde hızlanan ticari ve finansal liberalleşme hareketlerinde uluslararası kuruluşlar kadar ulusal hükümetlerin de önemli rolleri olduğu görülmektedir. Ulus-devlet anlayışının değişmeye başlaması, devletlerin özellikle çevre ülke devletlerinin, ekonomiden ellerini çekerek “küresel piyasa ekonomisi” uygulamaya başlamaları bu dönem için bilinen bir gerçektir. Bunun sonucunda da piyasa ekonomisi ülkeler arasında benimsenmiş, dış ticarete ve sermaye hareketlerinde kısıtlamalar kaldırılmaya başlanmıştır.

Uluslararası ticarete ülkeler arasında belirli koşullar ve standartları belirlemek üzere, II. Dünya Savaşı sona ermeden, 1944 yılında Bretton-Woods’da dünya ekonomik sisteminin kriterleri belirlenmiştir. Bu dönemden itibaren devalüasyonlara son veren, Amerikan Dolarına endeksli para sistemine dayalı ekonomik politikalar uygulamaya konulmuştur. Aynı yıllarda korumayı sona erdiren GATT süreci de başlamıştır. IMF ve Dünya Ticaret Örgütü’nün de (DTÖ) katkısıyla mal piyasalarında küreselleşme bütün yönleriyle ortaya çıkmıştır (İncekara, 2008).

1980’lerden sonra neo-liberal ekonomi politikalarının küreselleşme ile beraber dünyanın pek çok ülkesinde uygulanması ve/veya uygulanmak zorunda bırakılması sonucunda pek çok ülke kendi ulusal politikalarını uygulamakta zorlanmaya başlamıştır. Özellikle ulus-devletin “zayıflatılması” ve özelleştirme politikaları birçok ülkenin kendi ulusal politikalarını oluşturmasına ve sürdürmesine büyük bir engel oluşturmuştur. Az gelişmiş ülkeler bu koşullarda oluşturulan uluslararası politikalarla, gerek küresel politikaların belirlenmesinde gerekse bu politikaların uygulanmasında dezavantajlı duruma gelmişlerdir. Az gelişmiş olan ülkelerin gelişmiş ülkeler ve onların temsilcisi olan uluslararası kuruluşlar ve çokuluslu şirketlerle beraber belirledikleri politikalar bu ülkelerin ulusal politikalarının da yönünü belirlemektedir.

Uluslararası kuruluşlarla olan ilişkilerin temelinde ise az gelişmiş ülkelerin ekonomilerinde yaşanan sorunlar ve krizler vardır. Çünkü dünya ekonomik sistemi tarihsel süreç içerisinde tekrarlanan krizlerle varlığını sürdürmektedir. Krizler, işbölümü ve güç ilişkilerinde ortaya çıkan değişimler aracılığıyla kapsamlı ve derin ekonomik toplumsal ve politik dönüşümlere yol açmaktadır (Frank, 1984, s.45). Bu krizler ulusal nitelikte olabildiği gibi genellikle uluslararası alanda da görülmektedir. Geleneksel toplumsal yapıya ve kapitalist olmayan bir ekonomiye sahip olan ülkeler, uluslararası alanda yaşanan ekonomik sorunlardan kurtulmak ve karşı karşıya kaldıkları sorunlara yönelik çözümler üretmek amacıyla yine sorunlarının kaynağı olan uluslararası kuruluşlara yönelmektedirler. Bu kuruluşların önerdiği veya dayattığı istikrar programlarını uygulamak zorunda kalınmaktadır. Örneğin, ekonomik darboğazdan kurtulmak isteyen bir hükümet, uluslararası kuruluşlardan kredi alabilmek için ileri

sürülen şartları yerine getirmek zorundadır (Güler, 2002). Bu şartlar, devletin ekonomiye müdahalesini kaldırması, yabancı sermayeye kapılarını açması, gümrük tarifelerini kaldırması, özelleştirme gibi, kısaca serbest piyasa koşullarını sağlamaya yönelik liberal ekonomi paketlerini hazırlaması ve uygulaması olarak belirlenmektedir (Ulugaya, 1984, s.21).

3. KÜÇÜK META ÜRETİMİ VE TARIM

Konuya Küçük Meta Üretimini (KMÜ) kısaca tanımlayarak başlamak konunun çerçevesini oluşturmak açısından yararlı olacaktır. KMÜ kısaca şu şekilde tanımlamak mümkündür: “Küçük meta üretimi, dolaysız üreticinin üretim araçlarına sahip olduğu, kendi ve ailesinin emeği ile kısmen veya tamamen piyasa için, fakat kendi tüketimi ve yeniden üretimi için, kâr amaçlı olmayan, üretim yaptığı durumdur” (Boratav,1981, s.44). Diğer bir deyişle; kendi tüketim ve yeniden üretimi için piyasaya yönelik üretim yaptığı, mülkiyeti üreticiye ait olan ve genellikle kendi aile içi emeği kullandığı durumdur. KMÜ'nin genişleyen meta ilişkilerine ve küçük meta üreticileri olarak kendi varlıklarını sürdürme koşullarına uyum sağlamaları, belirli ölçüde farklılaşsa bile her emeği kullanabildikleri ve ürünlerini metaya çevirdikleri sürece varlıklarını devam ettirirler, fakat hane emeği kullanıldığı sürece KMÜ, kapitalist anlamda ticari bir işletme olmayacaktır. KMÜ büyük işletme ile dolaylı veya dolaysız ilişkiye girer. Küçük meta üreticisi, elindeki malı pazarlar ve mal satın alır. Bu ilişkinin koşulları ile ilgili Bernstein, Chayanov, Frank, Kautsky, Lenin, Wallerstein, Gibbon ve Neocosmos, ekmeleme kuramcıları ve diğerleri farklı düşünceler ileri sürmüşlerdir. Bu düşünceler aşağıda kısaca tartışılacaktır.

Tarımda kapitalizme geçiş ve KMÜ'nin var olma koşullarını daha çok Neo-Marksist düşünürler tartışmışlardır. Kapitalizm ve KMÜ'ni belirleyen üretim ilişkilerinin uyumluluğu, tarım ve sanayideki KMÜ ve KMÜ'nin gelişmiş kapitalist toplumdaki varlık koşulları arasındaki farktan kaynaklanan konuları ele almışlardır.

Kapitalist değişim konusu ile ilgili Kautsky, kapitalizm ve KMÜ arasındaki ilişkiyi öne çıkarır. Kautsky'ye göre, tarımsal gelişme ile kapitalist gelişme aynı süreci izlemez, birbirinden farklıdır, fakat kapitalizm ve KMÜ birlikte olabilir ve bu birliktelik gereklidir. Çünkü tarımda var olan küçük ve büyük işletmeler kaçınılmaz ve ilerlemeci olarak sürekli dönüşüm halindedirler. Değişim, her iki kutbu bazen birbirine yakınlştırır, bazen de uzaklaştırır. KMÜ ile kapitalist üretimin bir arada bulunmaları mümkün ve gereklidir. Kautsky'nin değişime verdiği önem, aşağıda kısaca değinileceği gibi Frank'ın değişimin olmayacağı düşüncesi ile karşıtlık içerir. Diğer yandan karşılıklı ilişkilerin olması ekmeleme kuramını anımsatır. Ek olarak Kautsky'ye göre, KMÜ büyük işletmelere emek sunduğu sürece kapitalist sistemde ayakta kalabilir.

Lenin (1964), artan meta üretimi koşullarını ve köylülüğün farklılaşmasını temel olarak değişim ilişkilerini inceler. Evrimci bir dönüşüm ve farklılaşmayı formüle ederek ilerici bir tarımsal gelişim çözümlemesi önerir. Tarımdaki gelişmenin kapitalist sanayi gelişimine benzer bir yol izleyeceğini söyler. Kapitalist ilişkilerin gelişiminde, kapitalist sanayi, kapitalist tarım ve toprak mülkiyeti arasındaki ilişkilere vurgu yapar. Bu durumu toplumsal oluşum düzeyinde açıklamaya çalışır. Lenin, KMÜ'nde toprak ve emeğin yoğunlaşmamasını kapitalist çiftçiliğe doğru dönüşümün üzerinde önemli bir engel olarak algılar. Diğer bir deyişle Lenin, kapitalizm öncesi ilişkilerin, sermayenin tarımsal sektörlerde de dolaşımını sınırlandırdığını ileri sürer. Ayrıca tarımsal kesimde hâkim olan tüccar-tefecî kategorileri kapitalist ilişkilerin gelişmesine engel olduğunu düşünür. Lenin, KMÜ ve kapitalizm arasında gelişmeci ilişkinin varlığına karşı çıkar. Köylülüğün her geçen gün farklılaştığını, kapitalist ilişki çerçevesinde bu farklılaşmanın önünde oluşan engellerin de ortadan kalkması gerektiğini söyler.

Diğer yandan Chayanov (1966), köylülüğün kapitalist meta ilişkileri ve kapitalizmin sınıf yapısından bağımsız ve özgün yapısını temel alan açıklamalarda bulunmuştur. Chayanov, geniş kapitalist ekonomi ile bağlantılı uzun dönemli bir gelişim ve sınıfsal oluşumu dışlayan bir köylülük kuramı ileri sürer. Chayanov, düşüncelerini tüketim ve emek arasında denge kurmaya çalışan köylü haneleri üzerinde temellendirir. Kapitalist üretim biçimi içerisinde KMÜ'nin mümkün olduğunu ve olması gerektiğini söyler. Chayanov temel olarak KMÜ'nin kapitalizm içerisinde var olma koşulları üzerinde durmuştur.

Gibbon ve Neocosmos (1985), KMÜ'nin sınıfsal konumunu, kapitalizm ile sistematik olarak değil, ancak bazı zaman ve durumlarda bütünleşen meta üreticileri olduklarını ve kapitalist meta üreten işletmeler gibi, kapitalizmin rekabet yasaları tarafından düzenlendiklerini belirtirler. Bu durumda hane emeğinin kapitalizm tarafından sömürülmediği, fakat kadın ve çocuk emeğinin hane içinde sömürüldüğünü ileri sürerler. Diğer yandan, KMÜ ile kapitalizmin karşılıklı ilişki içinde olduğunu ve KMÜ'nin kapitalist üretim ilişkileri içinde bir kategori/sınıf olduğunu düşünürler. Açıklamaları eklemleme kuramı ile yakınlık taşıyan Gibbon ve Neocosmos, KMÜ'nin kapitalizmin içinde özgün bir yapı oluşturduğunu belirtirler. Benzer şekilde Friedmann (1980), KMÜ'nin kapitalizmin içindeki özgüllüğüne odaklanır. Friedmann'a göre KMÜ'nde aile emeği önemlidir.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Tarımsal üretimin ülke ekonomilerindeki önemi genel olarak kabul edilir. Fakat üzerinde anlaşılmayan konu tarımın az gelişmiş ülkelerde kırsal yoksulluğu azaltmada en iyi yollardan biri olup olmadığı üzerinedir. Bir görüşe göre, az gelişmiş ülkelerde nüfusun önemli bir bölümünün kırsal alanda yaşaması ve tarım ve tarımla ilgili faaliyetlerde bulunması nedeni ile tarımın yoksulluğu gidermekte en önemli yollardan biri olduğudur. İkinci grup görüş ise tarımın önemini kabul etmekle beraber kırsal alanda yoksulluğu gidermek için tarım dışı faaliyetlere daha çok önem verilmesi gerektiği düşüncesidir.

Diğer yandan, kapitalist üretim biçiminde en azından belirli bir dönem küçük meta üretiminin kırsal alanda varlığının sistemi destekleyici nitelikte olduğu genel kabul gören düşüncelerden birini oluşturmaktadır. Bu nedenle küçük meta üretiminin belirli bir süre varlığını devam ettirmesi sistemin yararına olacak şekilde ayakta kalmasına izin verildiği hatta desteklendiği söylenebilir. Fakat son yıllarda yaşanan gelişmeler kapitalist yayılmanın tarım alanına da girmesi ve bu alanda büyük şirketlerin varlığının artması küçük meta üretiminin varlığını pek küresel düzede tehdit eder durumdadır. Bir anlamda kapitalist sistem içerisinde küçük meta üretiminin neo-liberal politikalarla tasfiyesine başlandığını söylemek yanlış olmaz. Bunun temel nedenlerinden birisi daha önce de tartışıldığı gibi kapitalist sistemin ayakta durabilmesi için yeni pazarlara ve yeni karlara ihtiyaç duyması olarak açıklanabilir. Yaşanan her kapitalist kriz sonrası krizden çıkmak için sistemin yeni alanlara yayılması sistemin ayakta durabilmesi için gerekli olan durumlardan birisi olduğu genel olarak tartışılan konulardan birisidir.

Yapılan araştırmaların sonuçlarına göre, tarım alanında küçük aile işletmelerinin desteklenmesi kırsal alanda yoksulluğun azaltılmasında ve iş alanı yaratılmasında önemli rol oynayacağı yönündedir. Asya'da, özellikle Çin ve Hindistan'da ve Afrika'da 1970 sonrası yaşanan gelişmeler küçük tarım işletmelerinin desteklenmesi ile üretimde artışın sağlanabileceğini, yeni istihdam alanları yaratılarak işsizliğin azaltılabileceğini ve yoksulluğun hem kırdan hem de kentte önemli oranda azaltılabileceğini göstermektedir.

Kırsal alanda gelişmenin sağlanması geçmişte olduğu gibi bu gün de kapitalist sistemin yarattığı yıkıcı

etkilerden kurtulma yolu olarak kabul edilmektedir. Tarım alanında ilerleme sağlanması için küresel deneyimlerden çıkarılacak sonuçlar şu noktalar üzerinde yoğunlaşmaktadır: altyapı (sulama, yollar, depolama), teknolojik buluşlar ve yenilikler, gübre ve kimyasal kullanımı. Cochrane'e (1993) göre yukarıda sayılan faktörler tarım sektörünün kalkınması için anahtar rol oynamaktadır. Cochrane, özellikle küçük tarım işletmelerinin teknoloji ile buluşturulmasının Amerika'da verim artışı konusunda önemli katkılar sağladığını ve gelecekte de sağlayacağını vurgulamaktadır.

Buna karşın küçük tarım işletmelerinin tarımsal ürün pazarları daha çok buluşturulmasının tarımsal üretimin artmasına ve yoksulluğun kırsal alanda azalmasına katkı sağlayacağı düşüncesi hakim olmaya başlamıştır (Jaffe ve Morton 1995). Yüksek pazar değeri taşıyan ürünlerin küçük tarım işletmeleri tarafından üretilmesi (hayvancılık ürünleri, meyve üretimi vb.) ve bunların pazarda satılması bu alanda pazarlama girişimlerini de beraberinde getireceği için kooperatifler ya da benzer kuruluşların oynayacağı rol önemlidir.

Bilindiği gibi, uluslararası mali sermayenin resmi örgütlenmeleri olan IMF ve Dünya Bankası, 1980'lere dek köylülüğü (küçük üreticiliği) destekleme yönünde ekonomi-politikalar oluştururken, amacı kırsal alanlarda egemen sınıfların denetimini artırmak ve böylelikle ortaya çıkabilecek bir toplumsal muhalefeti engellemek ya da düzenin sınırları içerisindeki kanallara yönlendirmek olmuştur. Küresel güçlerin "küçük üreticiliği destekleme" politikasıyla köylülüğün gelir düzeyini belirli bir düzeyde tutmayı hedeflemiş olduğu düşüncesi yaygın bir kanıdır. Tarım sübvansiyonlarıyla yürütülen bu politika, feodal ilişkilerin dönüştürücü-değişimci bir tarzda tasfiye edilemediği -Türkiye gibi- ülkelerde, aynı zamanda feodal sınıflarla sürdürülen bir işbirliğini de ifade etmektedir.

1980 sonrasında neo-liberalizmin savunucuları dünya çapında ortaya çıkan ekonomik gelişmeler ve sosyalist sistemin "dağıtılmışlığı" koşullarında kendisi için uygun bir ortam oluştuğunu düşünmüş ve küçük üreticiliği destekleme politikasını terk etme düşüncesi içerisine girmişlerdir. Bu şekilde, köylülüğün mülksüzleştirilmesine ve bu yolla kırsal nüfusun azaltılmasına yönelik politikalar geliştirilmesini desteklemişlerdir. 1980 sonrası IMF destekli neo-liberal reformlar sonucu pek çok ülkede emek maliyetleri yeniden düzenlendiğini ve aynı zamanda tüketici piyasasının etkinliğinin azaltıldığı görülmektedir. Pek çok ülke halkının bu reformların ağırlığı altında ezildiği ve yoksullaştığı, halkın alım gücünün gerilediği gözlemlenmektedir. Düşük gelir düzeyi, fabrikaların kapanması ve iflasların birbirini izlediği bu koşullarda üretimin özellikle az gelişmiş ülkelerde büyük oranlarda düştüğü yadsınamaz bir gerçektir. 2008 yılında artarak devam eden "küresel kriz" bu sürecin devamı olarak nitelendirilebilir.

Diğer yandan, aşırı üretim yapan dünyanın büyük şirketleri, kendi pazarlarını genişletmek için az gelişmiş ülkelerin iç üretim düzenlerini bozmuş ve piyasada etkisiz duruma gelmelerini sağlamışlardır. Küçük ve orta ölçekli işletmelerin iflas etmesine, devlet girişimlerinin özelleştirilmesine ya da kapatılmasına ve bağımsız tarım üreticilerinin yoksullaştırılmasına bu süreç içerisinde sıkça rastlanmaktadır. Benzer durum çok uluslu tarım işletmelerinin (agribusiness) az gelişmiş ülke pazarlarına olan etkilerinde de gözlemlenmektedir.

Türkiye gibi ülkelerde hiçbir ekonomik ve siyasi politika küresel-kapitalist sistemden bağımsız değildir. Dolayısıyla 24 Ocak Kararlarının Türkiye tarımına yönelik temel politikası, tarımda üretimden pazarlamaya değin tüm sürecin küresel güçler tarafından denetimini sağlamak olmuştur. Bu denetimin gerçekleştirilebilmesi için 1980 sonrası uygulanan politikalara bakıldığında, tüm uygulamaların küçük üreticiliğin ve küçük ölçekli tarımsal üretimin tasfiye edilmesine yönelik olduğu görülmektedir.

1970'li yıllara dek tarım ürünleri ithalatçısı konumunda olan merkez ülkeler, geliştirip uyguladıkları yeni teknolojilere ek olarak her türlü destekleme aracını sonuna dek kullanarak, gereksinimlerinin çok üstünde bir tarımsal üretim kapasitesine ulaşmışlardır. Ancak üretim fazlası için pazar gerekiyor olması bu noktada IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü v.b. uluslararası kuruluşların devreye girmesini ve uluslararası platformlarda neo-liberal politikaların uygulanmasını sağlamıştır. Azgelişmiş ülkelerin tarımlarının çökmesi pahasına bu ülkelerin pazarlarını ele geçirme programları başlatılmıştır. 1980'li yılların başında borç krizine giren ülkelerde "yapısal uyum programları" şeklinde dayatılan bu programlar sonucu, Afrika, Latin Amerika ve Asya'da birçok azgelişmiş ülke, iç piyasalarını gıda malları ithalatına ve tarım alanlarını çokuluslu tarım-gıda tekellerine açmak zorunda kalmıştır. Bu ülkelerde temel gıda üreticiliğine dayalı üretim deseni terk edilerek, tekellerin gereksinimlerine göre ve onların belirlediği koşullarda ihraç malları üretimine geçilmiştir. Bu durum ise çok uluslu şirketlerin tarımsal üretim alanına doğrudan nüfuz etmesine neden olmuştur.

IMF ve Dünya Bankası reçetelerinin uygulandığı azgelişmiş ülkeler, uyguladıkları neo-liberal ekonomi politikaları sonucunda kendi kendilerini besleyemeyen bir konuma düşerek, net gıda maddeleri ithalatçısı konumuna gelmişlerdir. Buna karşılık, dünyada gıda üretimi ve dağıtımını batı merkezli birkaç şirketin ("agribusiness" olarak da adlandırılır) kontrol etmeye başlaması kırsal küçük meta üreticisinin zararına sonuçlar yaratmıştır. GATT Uruguay Görüşmeleri de tarım-gıda tekellerinin gücünü artırmasına yardımcı olacak kararlar almış ve bu kararların azgelişmiş ülkeler tarafından uygulanmasını sağlamıştır. "Yeni Dünya Düzeni" ve "Küreselleşme" koşullarında (ki bu durumu dünya ekonomisinin ABD hegemonyası altında neo-liberal bir düzenleme sistemiyle geliştirmiş kapitalist ülkelerin kullanımına sunulması süreci olarak da adlandırabiliriz) tüm siyasi ve ekonomik politikalarda olduğu gibi tarımsal politikalarda da artık iç dinamikler değil dış dinamiklerin belirleme gücü baskın duruma getirilmiştir. Bu sürecin tarım için yıkım, üretici için ise yoksullaşma ve tasfiye eğilimlerini ortaya çıkardığı pek çok örnekte olduğu gibi yadsınamaz bir gerçektir.

Yukarıda anlatılanlar çerçevesinde küçük meta üretiminin kalkınmayı sağlamada kapitalist üretim biçiminde geçici bir süre için de olsa önemli rolleri olacağını söylemek yanlış olmaz. Küresel gelişmelerin özellikle neo-liberal ekonomi politikaların bir anlamda kırsal kalkınmayı sağlayamadığı, kırdan kente kitlesel göçlere neden olduğu, yoksulluğu hem kırdan hem de göç yolu ile kentte artırdığı bir gerçektir. Bu duruma alternatif olarak küçük meta üretiminin desteklenmesinin özellikle tarım alanında varlığının hem ekonomik kalkınmayı sağlamada, hem işsizliği önlemede hem de kente göçü azaltmada önemli rollerinin olduğu pek çok araştırma sonucunda ortaya çıkmıştır. Son olarak, küçük tarımsal aile işletmelerinin en azından kısa ve orta vadede kalkınmayı sağlamada ve bir alternatif olma nedenleri şu şekilde özetlenebilir (Öztürk, 2008):

- Küçük üretim birimleri, nüfusu kırdan tutar, kente göçü önler.
- Köylü aile işletmelerinde çalışanların verimliliği yüksektir.
- Kriz dönemlerinde, aile işletmeleri bir çeşit otomatik müdafaa kabiliyetine sahiptirler.
- Aile işletmeleri barış ve denge garantisidir.
- Köylü aile işletmelerinde, işçi ve işveren anlaşmazlığı yoktur.
- Küçük tarımsal aile işletmelerinde, tasarruf zihniyeti vardır.
- İşsizliği önleyici etkisi vardır.

- Gıda maliyetini düşürerek hem kırdan hem de kentte ücret ve maliyetlerin düşük olmasını sağlar.
- Kaynakların verimli kullanılmasını sağlar.
- Çevrenin korunması açısından aile işletmeleri önemlidir.

Sonuç olarak, yukarıda tartışıldığı üzere, ulusal kalkınma planlarında küçük meta üretiminin desteklenmesi kapitalizmin ürettiği işsizlik, yoksulluk ve kırdan kente göç ve bunun yol açtığı sorunları gidermekte geçici bir süre de olsa önemli rol oynamaktadır. Diğer yandan son 2-3 yıldır küresel düzeyde yaşanan gıda sıkıntısı ve gıda fiyatlarının yükselmesi ve bunların yol açtığı sorunların giderilmesinde küçük meta üretimin en azından kapitalist sitem içerisinde olumlu katkılarının olacağı bir gerçektir.

KAYNAKÇA

- Amin, S. (1997).** *Emperyalizm ve Eşitsiz Gelişme*. Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Anderson, K. (1986).** *The Political Economy of Agricultural Protection*. Alllen & Unwin, London.
- Anderson, K. (2003).** “How Can Agricultural Trade Reform Reduce Poverty?” Centre for International Economic Studies. Paper no: 0321.
- Anderson, K. and R. Tyers (1991).** Global Effects of Liberalizing Trade in Farm Products. Harvester Published, Trade Policy Research Center.
- Andreff, W. (1997).** “Krizin Açıklayıcı Varsayımları”, *İktisat Dergisi*, (Ter: R. Bahtıkara), Sayı: 373. İstanbul.
- Barth, F. (1966).** Models of Social Organization. London: Royal Anthropological Institute, Occasional paper: 23.
- Bernstein, H. (1987).** “Of Virtuous Pesants?” (içinde T. Shanin, Peasants and Peasant Societies: Selected Readings.) Blackwell Ltd., Oxford.
- Biggs, S.D., C. K. Yuan and L. R. Max (1977).** “Agricultural Sector Analysis”. ADC Teaching and Research Forum. no. 11, September, Agricultural Development Council Inc., New York and Singapore.
- Blaikie, P., J. Cameron and D. Seddon (1980).** Nepal In Crisis: Growth and Stagnation at the Periphery. *Oxford University Press*, London.
- Boratav, K. (1981).** *Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm*. Birikim Yayınları, İstanbul.
- Boserup, E. (1965).** *The Conditions of Agricultural Growth*. Allen & Unwin, London.
- Bundy, C. (1979).** *The Rise and Fall of the South African Peasantry*. Heinemann, London.

- Chambers, R., and J. Harris (1977).** “Comparing twelve South Indian Villages: in Search of Practical Theory”. (içinde B. H. Farmer (Ed.), *Green Revolution?*), Macmillan, London.
- Chayanov, A. V. (1966).** *The Theory of Peasant Economy*. R. D. Irvin, Illinois.
- Cochrane, W. W. (1993).** *The Development of American Agriculture: An Historical Analysis*. University of Minnesota, Minneapolis.
- David, P. (1971).** “The Mechanization of Reaping in The Ante-Bellum West”. (içinde, N. Rosenberg (Ed.), *The Economics of Technological Change*). Penguin, Harmondsworth.
- Djurfeldt, G. and S. Lindberg (1975).** “Behind Poverty: The Social Formation in a Tamil Village”. Scandinavian Institute of Asian Studies Monograph Series. No.23. Curzon Press, London.
- Ellis, F. (2000).** *Peasant Economics: Farm Households in Agrarian Development*. Cambridge University Press.
- Elvin, M. (1973).** *The Pattern of the Chinese Past*. Eyre Methuen, London.
- Epstein, T. S. (1962).** *Economic Development and Social Change in South India*. Manchester University Press, Manchester.
- Fennel, R. (1997).** *The Common Agricultural Policy-Contiunity and Change*. Clarendon Press, Oxford.
- Foster, G. M. (1965).** “Peasant Society and the Image of Limited Good”. *American Anthropologist*. 67, 2, pp. 293-315.
- Foster-Caster, A. (1978).** “The Modes of Production Controversy”. *New Left Review*: no: 107.
- Frank, A. G. (1973).** “On Feudal Modes, Models and Methods of Escaping Capitalist Reality”. *Economics and Political Weekly*. January.
- Frank, A. G. (1975).** “Azgelişmişliğin Gelişmesi”. *Azgelişmişlik ve Emperyalizm*, A. Aksoy (Der.), Gözlem Yayınları, İstanbul.
- Frank, A. G. (1979).** *Dependent Accumulation and Underdevelopment*. Macmillan, New York.
- Frank, A. G. (1981).** *Crisis: In the Third World*. Heinemann, London.
- Frank, A. G. (1984).** “Dünya Krizi ve Dönüşüm”, *Toplumsal Araştırmalar Dergisi*, Sayı:7, Ankara.
- Friedmann, H. (1980).** “Household Production and the National Economy: Concepts for the Analyss of Agrarian Formations”. *Journal of Peasant Studies*. Cilt: 7, no: 2.
- Geertz, C. (1963).** *Agricultural Involution*. University of California Press, Berkley.
- Gibbon, P. ve M. Neocosmos (1985).** “Some Problems in the Political Economy of African Socialism”. (H.Bernstein ve B. K. Campell (Ed.), *Intoduction of Accumulation in Africa: Studies in Economy and State*). Sage Publications, London.
- Güler, B. (2002).** *Küreselleşme ve Tarım Sempozyumu Bildirisi*. TZMO, Ankara.
- Hill, P. (1970).** *Studies in Rural Capitalism*. Cambridge University Press, London.

- Keyder, Ç. (1984).** Kriz Üzerine Notlar, Türkiye’de ve Dünyada Yaşanan Ekonomik Bunalım. Yurt Yayınları, Ankara.
- Kitching, G. (1980).** Class and Economic Change in Kenya: The Making of an African Petite Bourgeoisie 1905-1970. Yale University Press, New Haven, Conn. and London.
- Kjekshus, H. (1977).** Ecology Control and Economic Development in East African History: The Case of Tanganyika 1850-1950. Heinemann, London.
- Laclau, E. (1971).** “Feudalism and Capitalism in Latin America”. New Left Review. no: 67; yeniden basım E. Laclau, Politics and Ideology in Marxist Theory. New Left Books, London.
- Lenin, V. I. (1964).** The Development of Capitalism in Russia. Collected Works, Cilt . Progress Publishers, Moskow.
- Long, N. (1968).** Social Change and the Individual. Manchester University Pres, Manchester.
- Long, N. (1977).** An Introduction to the Sociology of Rural Development. Tavistock, London.
- Meillassoux, C. (Ed.) (1971).** The Development of Indigenous Trade and Markets in West Africa. Oxford University Press, London.
- Moaddel, M. (1994).** “Political Conflict In The World Economy”. American Sociological Review, Vol. 59 April. USA.
- Mouzelis, N. (1980).** “ Modernisation, Underdevelopment, Uneven Development: Prospects for a Theory of Third-World Formations”. Journal of Peasant Studies 7,3, pp.353-74.
- Ortiz, S. (1973).** Uncertainty in Peasant Farming. Athlone Press, London.
- Öztürk, Ş. (2008).** “Kırsal Yoksulluk”. (N. Oktik (Ed.), Türkiye’de Yoksulluk Çalışmaları). Yakın Kitabevi, İzmir.
- Palmer, R. and N. Parsons (Ed.) (1977).** The Roots of Rural Poverty in Central and Southern Africa. Heinemann, London.
- Pamuk, Ş. (1988).** 100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi. Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Rey, P-P. (1973).** Les Alliances de Classes. Maspero, Paris.
- Savran, S. (1986).** “Azgelişmişlik: Eşitsiz ve Bileşik Gelişme”, 11. Tez, 3. Kitap. Belge Yayınları, İstanbul.
- Scott, J. (1976).** The Moral Economy of the Peasant; Rebellion and Subsistence in Southeast Asia. Yale University Press, New Haven and London.
- Taylor, J.G. (1979).** From Modernisation to Modes of Production: A Critique of the Sociologies of Development and Underdevelopment. Martinus Nijhoff, London.
- Ulugay, O. (1984).** 24 Ocak Deneyimi Üzerine. Hil Yayınları, İstanbul.
- Wallerstein, I. (1974).** The Modern World System. Academic Press, New York.

Wallerstein, I. (2004). *Dünya Sistemleri Analizi*. Aram Yayıncılık, İstanbul.

Wharton, C. R. (1971). “Risk, Uncertainty and the Subsistence Farmer”. (G. Dalton (Ed.), *Economic Development and Social Change*). American Museum of Natural History, New York.

Wolpe, H. (Ed.) (1980). *The Articulation of the Modes of Production*. Routledge & Kegan Paul, London.

Yeldan, E. (2001). *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi*. İletişim

İNTERNET KAYNAKLARI

İncekara, A. (2008). *Küreselleşme, Ekonomik Kriz ve Türkiye*. (Erişim Tarihi:02.04.2008) (www.ekodialog.com).

